

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ» У ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НУШ

Максимчук Н. С.

викладач кафедри теорії та методик початкової освіти
Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0002-9906-7832

Хом'як О. А.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методик початкової освіти
Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID ID: 0000-0001-9573-9040

У статті обґрунтовано особливості розвитку пізнавальної активності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початкових класах Нової української школи. З'ясовано, що найважливішим мотивом пізнавальної діяльності людини, який збуджує її до пошуку істини, є пізнавальний інтерес. Досліджено, що розвиток у молодших школярів пізнавальної активності та інтересу до знань є найважливішою умовою виховання таких цінних якостей, як розвиток пізнавальних здібностей; зміцнення умінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал; формування основних інтелектуальних умінь, необхідних для оволодіння інтегрованим курсом «Я досліджую світ» в початкових класах. Доведено, що цілеспрямованість розумової активності, розвиток інтелектуальної рефлексії та природжених задатків учнів залежить від пізнавальної активності. Визначено сутність понять «пізнавальна активність» та «пізнавальний інтерес». Представлено методику розвитку пізнавальної активності учня початкової школи. Висвітлено стадії формування пізнавальної активності учнів. Охарактеризовано умови формування позитивного ставлення до навчальної діяльності молодших школярів. Описано ефективні засоби розвитку пізнавальних інтересів дітей до навчання. Досліджено педагогічні умови організації освітнього процесу, що забезпечує ефективне формування пізнавальної активності молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». З'ясовано показники розвитку пізнавальної активності учнів початкової школи. Обґрунтовано головні умови ефективності розвитку пізнавальної активності під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Зазначено, що розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» буде здійснюватися ефективніше за умови цілеспрямованого, систематичного, методично виваженого використання різноманітних засобів навчання. Доведено, що розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяють: формування в учнів позитивної мотивації до діяльності; використання ігрових, інтерактивних, особистісно-зорієнтованих завдань та вправ розвивального, творчого, проблемного характеру.

Ключові слова: пізнавальна активність, молодші школярі, інтегрований курс «Я досліджую світ», початкова школа.

Maksymchuk N. S., Khomiak O. A. Features of the development of cognitive activity of students in the lessons of the integrated course «I explore the world» in primary classes of NUSH

The article substantiates the peculiarities of the development of students' cognitive activity in the lessons of the integrated course "I explore the world" in the primary grades of the New Ukrainian School. It was found that the most important motive of a person's cognitive activity, which excites him to seek the truth, is cognitive interest. It has been investigated that the development of cognitive activity and interest in knowledge among younger schoolchildren is the most important condition for the education of such valuable qualities as the development of cognitive abilities; strengthening of abilities and skills to independently learn and comprehend educational material; formation of basic intellectual skills necessary for mastering the integrated course "I explore the world" in elementary grades. It has been proven that the purposefulness

of mental activity, the development of intellectual reflection and innate talents of students depends on cognitive activity. The essence of the concepts "cognitive activity" and "cognitive interest" is defined. The method of developing the cognitive activity of a primary school student is presented. The stages of formation of students' cognitive activity are highlighted. The conditions for the formation of a positive attitude towards the educational activities of younger schoolchildren are characterized. Effective means of developing children's cognitive interests in learning are described. The pedagogical conditions for the organization of the educational process, which ensure the effective formation of the cognitive activity of younger schoolchildren in the lessons "I explore the world", have been studied. Indicators of the development of cognitive activity of primary school students have been clarified. The main conditions for the effectiveness of the development of cognitive activity during the study of the integrated course "I explore the world" are substantiated. It is noted that the development of cognitive activity of junior high school students in the process of studying the integrated course "I explore the world" will be carried out more effectively under the condition of purposeful, systematic, methodically balanced use of various teaching aids. It has been proven that the development of cognitive activity of junior high school students in the lessons of the integrated course "I explore the world" is facilitated by: the formation of positive motivation for activities in students; use of playful, interactive, personally-oriented tasks and exercises of a developmental, creative, problem nature.

Key words: *cognitive activity, younger students, integrated course «I explore the world», primary school.*

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті зазначається: «Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку, самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства» [1].

Реалізація мети початкової освіти ґрунтується на таких ціннісних орієнтирах, як: радість пізнання, що обумовлюється використанням в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності; розвиток вільної особистості шляхом підтримки самостійності, незалежного мислення, оптимізму та впевненості в собі [2].

Найважливішим мотивом пізнавальної діяльності людини, який збуджує її до пошуку істини, є пізнавальний інтерес, який визначають як позитивне оцінне ставлення суб'єкта до своєї діяльності, вибірково спрямованість людини на об'єкт і явища навколишньої дійсності.

Великими можливостями для розвитку пізнавальної активності молодших школярів володіє інтегрований курс «Я досліджую світ», вивчення якого ґрунтується на безпосередніх дитячих спостереженнях за навколишніми явищами та об'єктами з наступним їх обговоренням, узагальненням на уроці.

У концепції «Нова українська школа» вказано, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання

і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [3]. Тому, розвиток у молодших школярів пізнавальної активності та інтересу до знань є найважливішою умовою виховання таких цінних якостей, як розвиток пізнавальних здібностей; зміцнення умінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал; формування основних інтелектуальних умінь, необхідних для оволодіння інтегрованим курсом «Я досліджую світ» в початкових класах.

Психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавального інтересу були у центрі уваги Н. Бібік, В. Бондаревського, Г. Костюка, П. М'ясоїда, Л. Нарочної, В. Онищука, І. Підласого, Н. Побірченко, О. Савченко, О. Скрипченко, В. Сухомлинського та ін., які обґрунтовують важливість розвитку пізнавальної активності та навчально-пізнавального інтересу молодших школярів.

Теоретичні аспекти, пов'язані з визначенням сутності пізнавальної активності, навчально-пізнавальних інтересів, методів, засобів і технологій формування у молодших школярів інтересу до знань у процесі вивчення природничої освітньої галузі набули висвітлення в працях Н. Бібік,

І. Вікторенко, С. Журавель, Л. Нарочної, О. Паламар, Н. Погорелової, Л. Шелестової та інших вчених.

Аналіз науково-методичних джерел свідчить, що на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики питання розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках є актуальним та неоднозначним. Особливої уваги набувають проблеми формування в учнів інтересу до знань на уроках природничої освітньої галузі та розвитку пізнавальної активності на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Мета статті – розкрити теоретичні особливості та методику розвитку пізнавальної активності учнів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початкових класах НУШ.

Запорукою ефективності навчальної діяльності й процесу учіння молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початкових класах НУШ є результативність пізнавальної діяльності, від якої залежить цілеспрямованість розумової активності, розвиток інтелектуальної рефлексії та природжених задатків учнів тощо.

Л. Артемова справедливо зазначає: «Щоб навчання було легким і бажаним, важливо пропонувати такий зміст знань, який дитина на даному етапі розвитку своєї психіки може сприйняти найбільш оптимально – зацікавлено, з найменшими труднощами» [4, с. 7]. Виховання активного ставлення до знань, науки взагалі й до навчальної діяльності зокрема, неможливе без розвитку допитливості, потягу до знань, інтересу до пізнання, активності.

Пізнавальна активність сприяє інтелектуальному розвитку дитини, що передбачає не тільки потребу у вирішенні завдань пізнавального характеру, але й необхідність практичного застосування отриманих знань. Л. Дубровська та О. Дешко стверджують, що пізнавальна активність школяра – це властивість особистості, яка інтенсивно формується в шкільні роки й впливає на весь процес навчальної діяльності. Це й передумова, і результат розвитку школяра; це й мета, засіб і результат активізації освітнього процесу [5, с. 53].

Вчена Н. Бібік розглядає пізнавальний інтерес як основний мотив навчальної діяль-

ності, як індивідуальну цінність кожного учня, пов'язану з його особистісним смислом. Школяру цікаво «пізнавати нове», «бачити свій рух в пізнанні», «проникати в науку» [6, с. 21].

Ми розділяємо думку О. Савченко, яка зазначає, що пізнавальний інтерес та активність – це прагнення до знань, що виявляється в активному ставленні учня до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності [7, с. 24]. Таким чином, пізнавальна активність – це емоційно усвідомлена, вибірково спрямованість особистості, яка звернена до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності.

Розглянемо стадії формування пізнавальної активності учнів початкової школи, які описала дослідниця О. Довгаль:

1. Цікавість – прояв початкової пізнавальної потреби, елементарна стадія вибіркового ставлення, охарактеризована зовнішніми обставинами, природна реакція учня на все несподіване, інтригуюче, що привертає увагу – певний ситуативний інтерес.

2. Допитливість – більш висока стадія інтересу, цінний стан особистості, що характеризується прагненням учня проникнути за межі побаченого, виразністю емоцій, здивуванням, радості пізнання, задоволеності діяльністю.

3. Стійкий (пізнавальний) інтерес – характеризується пізнавальною активністю, виборчою спрямованістю сторін розвитку учня, цінною мотивацією (головне місце займають пізнавальні мотиви), учень розуміє структуру, логіку курсу, використовувані в ньому методи пошуку і докази нових знань. Його захоплює не сам освітній процес, а можливість самостійного вирішення проблем.

4. Теоретичний інтерес – учнів початкової школи прагне пізнати складні теоретичні питання і проблеми конкретної науки, використовувати наявні знання як інструмент пізнання [8].

Дослідження Н. Бібік, О. Савченко показали, що формування позитивного ставлення до навчальної діяльності залежить від багатьох умов, насамперед: від знання вчителем готовності дитини до навчання, формування у дитини ставлення до навчання як до серйоз-

ної, відповідальної і наполегливої праці; від знання вчителем ставлення учнів до школи, до знань, до навчальних предметів та зміни цього ставлення протягом тривалого періоду; від організації навчально-виховного процесу, зокрема використання дитячих можливостей до засвоєння знань [6; 7].

С. Гордієнко рекомендує наступні умови для розвитку пізнавальної активності учнів початкової школи: актуальність і новизна змісту навчання; розкриття значущості знань; наочність; цікавість; емоційність; використання порівняння і аналогії; ефект парадоксальності, подиву; використання творів мистецтва і літератури; навчальні дискусії; пізнавальні ігри; застосування комп'ютерів [9, с. 9].

У сучасній школі є всі можливості для вдосконалення і створення нових ефективних засобів розвитку пізнавальних інтересів дітей до навчання. Саме тому, на виховання пізнавальної активності, як стверджує О. Біда, впливають: глибоке знання вчителем свого предмета та любов до нього; бажання постійно підвищувати педагогічну майстерність; використання наочних посібників, ТЗН; залучення всіх учнів до роботи шляхом створення проблемних ситуацій, дослідницьких підходів до вивченого матеріалу; формування загально-пізнавальних умінь (аналізувати, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати тощо); створення в класі атмосфери справжньої захопленості предметом; практична спрямованість навчання з урахуванням вимог навчання та виробництва, а також особистого досвіду учнів; індивідуалізований підхід до дітей та диференційовані вимоги до них; створення моделі педагогічної структури особистості; тісний взаємозв'язок уроків з позакласною роботою [10, с. 353-354].

При дотриманні цих умов у їх сукупності в учнів початкової школи формується стійкий інтерес до пізнання, живий інтерес до навчальних предметів, а також активність, бажання до праці, міркування, ініціативність.

До показників розвитку пізнавальної активності учнів початкової школи відносять: запитання учня, звернені до вчителя; прагнення учнів за власним бажанням брати участь у діяльності, в навчальному процесі; активне оперування школярами набутиими знаннями,

вміннями та навичками; прагнення поділитися з оточуючими новою інформацією, отриманою з різних джерел за межами навчальної програми; емоційні переживання учня та ін. [11, с. 23].

На нашу думку, розвитку пізнавальної активності на уроках сприяють захопленість викладанням, досліди, експерименти, незвичайна форма подачі матеріалу, що викликає здивування учнів, емоційність мови вчителя, дидактичні ігри, ігрові ситуації, цікавинки, завдання з логічним навантаженням, завдання проблемно-пошукового характеру, нестандартні завдання (на складання казок, віршів, вправ і задач тощо).

Сучасний учитель не зможе успішно працювати, якщо не зуміє максимально залучити кожного учня до активної діяльності, надавши йому статус суб'єкта діяльності, зауважує Л. Терлецька. Вчена переконана, що застосування на уроках різноманітних методів, форм і прийомів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності, сприяє покращенню засвоєння запропонованої інформації [12, с. 133].

Розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів сприяє використання дослідів, експериментів і спостережень, наочності на уроках. За допомогою наочних посібників активізуються увага, сприймання, пам'ять, мислення; вона стимулює живе, зацікавлене спілкування дітей з приводу побаченого й почутого, викликає асоціативні зв'язки, розширює і уточнює поверхові і неповні уявлення дітей.

Формуванню пізнавальної активності молодших школярів сприяє запровадження в освітній процес ігрової діяльності, оскільки гра є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для молодших школярів. Використання ігор у навчанні допомагає активізувати навчальний процес, розвиває спостережливість дітей, увагу, пам'ять, мислення, збуджує інтерес до навчання. Використання ребусів, кросвордів, чайнвордів, філвордів, шарад, анаграм – важливий засіб розвитку інтересу молодших школярів. Вони викликають позитивні емоції учнів, підвищений інтерес до виучуваного, є цікавими формами перевірки засвоєння фактичного матеріалу.

Урок інтегрованого курсу «Я досліджую світ» в початковій школі – це ідеальний мате-

ріал для створення проблемних ситуацій. Значно кращі успіхи у навчанні досягаються там, де процес навчання будується на основі проблемно-пошукової діяльності молодших школярів. Саме на цих уроках у дітей виникає дуже багато питань: «Чому?», «Як?», «Звідки?». Вчитель разом з дітьми може розв'язувати проблемні ситуації всіма можливими шляхами: через проблемне викладання знань учителем; через організацію частково-пошукової діяльності; через організацію дослідницької діяльності шляхом спостереження учнів у природі чи за результатами самостійного досліджу.

Таким чином, розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі вивчення

інтегрованого курсу «Я досліджую світ» буде здійснюватися ефективніше за умови цілеспрямованого, систематичного, методично виваженого використання різноманітних засобів навчання. Тому, розвитку пізнавальної активності молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» сприяють: формування в учнів позитивної мотивації до діяльності; використання ігрових, інтерактивних, особистісно-зорієнтованих завдань та вправ розвивального, творчого, проблемного характеру. У подальшому планується розкрити особливості розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів на основі використання авторських природничих та екологічних казок.

Список використаних джерел

1. Національна доктрина розвитку освіти. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
2. Державний стандарт початкової освіти. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
3. Концепція «Нова українська школа». [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Артемова Л. Щоб дитина хотіла і вміла вчитися. *Дошкільне виховання*. 2000. № 5. С. 6–7.
5. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності у молодших школярів на уроках «Я досліджую світ». *Психолого-педагогічні науки*. 2021. № 1. С. 52–58.
6. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: монографія. К., 1998. 199 с.
7. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. К., 1982. 176 с.
8. Довгаль О. Г. Розвиток пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку в різних видах діяльності. Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2019. С. 58–64.
9. Гордієнко С. Деякі методичні поради щодо організації пізнавальної діяльності учнів під час навчання. *Початкова освіта*. 2011. № 37. С. 8–9.
10. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Київ; Ірпінь: Перун, 2000. 400 с.
11. Гордієнко О. А., Козій Д. З. Теоретичні засади формування пізнавальної активності молодших школярів у навчальному процесі початкової школи. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 березня 2021 року) / за заг. ред. Т.І. Шанскова*. Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2021. С. 19–23.
12. Терлецька Л. Формування навчально-пізнавальної активності учнів у контексті реалізації мети і завдань української освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 9. С. 129–134.

Referenses

1. Natsional'na doktryna rozvytku osvity. [National doctrine of education development]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> [in Ukrainian].
2. Derzhavnyy standart pochatkovoyi osvity. [State standard of primary education]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Kontseptsiia «Nova ukrainska shkola». [The «New Ukrainian School» concept]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
4. Artemova L. (2000). Shchob dytna khotila i vmila vchytysya [So that the child wants and knows how to learn]. *Doshkil'ne vykhovannya*. № 5. P. 6-7. [in Ukrainian].
5. Dubrovska L. O., Deshko O. O. (2021). Pedahohichni umovy rozvytku piznavalnoyi aktyvnosti u molodshykh shkolyariv na urokakh «Ya doslidzhuyu svit» [Pedagogical conditions for the development of cognitive activity in younger schoolchildren in the lessons «I explore the world»]. *Psykhologo-pedahohichni nauky*. № 1. P. 52-58. [in Ukrainian].

6. Bibik N. M. (1998). Formuvannya piznavalnykh interesiv molodshykh shkolyariv: monohrafiya [Formation of cognitive interests of younger schoolchildren]. Kyiv, 199 s. [in Ukrainian].
7. Savchenko O. Ya. (1982). Rozvytok piznaval'noyi aktyvnosti molodshykh shkolyariv [Development of cognitive activity of younger schoolchildren]. Kyiv, 176 s. [in Ukrainian].
8. Dovhal O. H. (2019). Rozvytok piznaval'noyi aktyvnosti ditey molodshoho shkil'noho viku v riznykh vydakh diyal'nosti [Development of cognitive activity of children of primary school age in various activities]. Instytut problem vykhovannya APN Ukrainy. Kyiv, P. 58-64. [in Ukrainian].
9. Hordiyenko S. (2011). Deyaki metodychni porady shchodo orhanizatsiyi piznaval'noyi diyal'nosti uchniv pid chas navchannya [Some methodical advice on the organization of students' cognitive activity during education]. *Pochatkova osvita*. No. 37. P. 8–9.
10. Bida O. A. (2000). Pryrodoznavstvo i silskohospodarska pratsya [Natural science and agricultural work]. Kyiv; Irpin: Perun. 400 s.
11. Hordiyenko O. A., Koziy D. Z. (2021). Teoretychni zasady formuvannya piznaval'noyi aktyvnosti molodshykh shkolyariv u navchal'nomu protsesi pochatkovoyi shkoly [Theoretical principles of formation of cognitive activity of younger schoolchildren in the educational process of primary school] *Priorytety rozvytku pochatkovoyi osvity v konteksti stanovlennya Novoyi ukrayinskoyi shkoly: zbirnyk materialiv Vseukrayinskoyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi (24 bereznya 2021 roku) / za zah. red. T.I. Shanskova*. Zhytomyr: FO-P «N.M. Levkovets». P. 19–23.
12. Terletska L. (2014). Formuvannya navchalno-piznaval'noyi aktyvnosti uchniv u konteksti realizatsiyi mety i zavdan ukrayinskoyi osvity [Formation of educational and cognitive activity of students in the context of the implementation of the goals and objectives of Ukrainian education]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk*. Vyp. 9. P. 129–134.